

ЛІТЕРАТУРА

1. Нор В.Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве / Василь Тимофійович Нор. – К.: Выща школа, 1989. – 275 с.
2. Гуреев П.П. Гражданский иск в уголовном судопроизводстве / Гуреев П.П. – М.: Госюриздат, 1961. – 95 с.
3. Давлетов А.Д. Гражданский иск в уголовном деле – важное средство охраны социалистической и личной собственности. (По материалам УзССР) / А.Д. Давлетов. – Нукус: Каракалпакия, 1969. – 148 с.
4. Кокорев Л.Д. Потерпевший от преступления / Л.Д. Кокорев. – Воронеж: Издательство Воронежского ун-та, 1964. – 138 с.
5. Понарин В.Я. Производство по гражданскому иску при расследовании уголовного дела / В.Я. Понарин. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1978. – 128 с.
6. Гошовський М.І., Кучинська О.П. Потерпілий у кримінальному процесі України / М.І. Гошовський, О.П.Кучинська. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 192 с.
7. Палиюк В.П. Моральный (неимущественный) вред / В.П. Палиюк. – К.: Право, 1999. – 232 с.
8. Шаповалова Л.І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Л.І. Шаповалова; НАВСУ. – Київ, 2001. – 18 с.

УДК 343. 211. 2 : 343. 272

**ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ЩОДО ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ ПОВОДЖЕННЯ З МАЙНОМ,
НА ЯКЕ НАКЛАДЕНО АРЕШТ, АБО ЯКЕ ОПИСАНО
ЧИ ПІДЛЯГАЄ КОНФІСКАЦІЇ**

Омельяненко М.І., аспірант

Запорізький національний університет

У статті розглянуто питання розвитку кримінального законодавства України щодо встановленого порядку поведження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації, для більш чіткого та повного розкриття сутності ст.388 КК України.

Ключові слова: майно, арешт, опис, конфіскація, законодавство, кримінально-правова норма.

Омельяненко М.И. ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ ОТНОСИТЕЛЬНО УСТАНОВЛЕННОГО ПОРЯДКА ОБРАЩЕНИЯ С ИМУЩЕСТВОМ, НА КОТОРОЕ НАЛОЖЕН АРЕСТ, КОТОРОЕ ОПИСАНО ИЛИ ПОДЛЕЖИТ КОНФИСКАЦИИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье рассмотрены вопросы развития уголовного законодательства Украины относительно установленного порядка обращения с имуществом, на которое наложен арест, которое описано или подлежит конфискации, для более четкого и полного раскрытия сущности ст.388 УК Украины.

Ключевые слова: имущество, арест, опись, конфискация, законодательство, уголовно-правовая норма.

Omel'yanenko M.I. QUESTIONS OF DEVELOPMENT OF THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE CONCERNING THE ESTABLISHED ORDER OF THE REFERENCE WITH PROPERTY WHICH ARREST WHICH IS DESCRIBED IS PUT OR IS SUBJECT TO CONFISCATION / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In article questions of development of the criminal legislation of Ukraine concerning the established order of the reference with property which arrest which is described is put are considered or is subject to confiscation, for more accurate and full disclosing of essence of item 388 UK of Ukraine.

Key words: property, arrest, the inventory, confiscation, the legislation, criminally-rule of law.

У період розбудови незалежної, демократичної, правової української держави, формування громадянського суспільства, історичне минуле, правова спадщина українського народу відіграє важливу роль. Вирішення актуальних проблем, пов'язаних із реформуванням та вдосконаленням правової системи сучасної України, у великій мірі залежить і від дослідження та засвоєння історичного досвіду, знання тих правотворчих процесів, які мали місце в Україні раніше. Таким чином, аксіоматичним є положення про те, що адекватне розуміння сучасного стану розвитку законодавства в будь-якій галузі не можливе без ґрунтового осмислення історії його розвитку. Повною мірою це стосується і кримінального законодавства, зокрема і щодо встановленого порядку поводження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації. Нехтування історичним досвідом, його здобутками і прорахунками, сильними та слабкими місцями правових норм інших епох призводить до односторонності при конструюванні сучасного законодавства, повторення старих помилок або ж повторного "відкриття" вже відомих положень.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми привертали до себе увагу таких науковців у галузі кримінального права, як М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, О.А. Брильова, О.Г. Волеводза, Н.М. Гуторової, Л.А. Гарбовського, О.О. Дудорова, Ю.М. Дьоміна, А.В. Кузнецова, С.Г. Кузьменко, М.І. Панова, І.І. Піскуна, І.Я. Фойницького та ін. Разом з цим досить актуальними залишаються питання, пов'язані з дослідженням саме розвитку кримінального законодавства України щодо встановленого порядку поводження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації, що дозволить більш чітко та повно розкрити сутність ст.388 КК України.

Метою цієї статті є дослідження генези кримінального законодавства України щодо встановленої в ст.388 КК України кримінально-правової відповідальності за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації, для більш чіткого та повного розкриття сутності цієї кримінально-правової норми.

З метою визначення чинників, про які йшлося вище, необхідно вирішити такі завдання: 1) на підставі аналізу наявних літературних джерел визначитись із періодизацією історії розвитку як українського законодавства взагалі, так і кримінального зокрема; 2) проаналізувати кримінально-правові акти, що діяли на території України з часів Київської Русі до прийняття нового КК України 2001 року стосовно кримінально-правової відповідальності за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації.

Слід зазначити, що в науці, на жаль, не існує єдиного загальноприйнятого підходу до періодизації історії розвитку як українського законодавства взагалі, так і кримінального зокрема.

На нашу думку, найбільш обґрунтованою є наступна періодизація законодавства України, яка враховує специфіку відповідних історичних періодів у розвитку української держави: 1) період Київської Русі (X-XIII ст.ст.); 2) період польсько-литовського панування та козацька доба (XIV-XVII ст.ст.); 3) період знаходження України в складі Росії та Польщі (XVII-XVIII ст.ст.); 4) період знаходження України в складі Російської імперії та Австро-Угорщини (XIX ст. – 1917 р.); 5) радянський період (1917-1991 рр.); 6) сучасний період (з 1991 року). Кожен із цих періодів характеризується історичною специфікою та особливостями відповідних правових пам'яток, зокрема і тих, що містили кримінально-правові норми.

Необхідно зазначити, що досліджуючи генезу кримінального законодавства України щодо встановленого порядку поводження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації, ми не можемо оминати той факт, що ст.388 КК України є складовою частиною розділу XVIII Особливої частини КК України 2001 року «Злочини проти правосуддя», який покликаний забезпечувати кримінально-правову охорону сукупності суспільних відносин, що забезпечують строго регламентовану законодавством нормальну діяльність суду й інших органів, та сприяють вирішенню завдань і цілей правосуддя, які стоять перед ними.

Українське законодавство протягом всієї історії свого розвитку передбачало відповідальність за злочини проти правосуддя, ще з часів Київської Русі. Однак аналіз джерел періоду Київської Русі наочно показує, що кримінально-правова охорона діяльності органів правосуддя здійснювалася шляхом криміналізації діянь, що вчиняються самими особами, які відправляють

правосуддя, а також визнанням злочинними зазіхань проти осіб, що виконують функції представників влади у сфері правосуддя. Відносно ж злочинів, які ми визначаємо як такі, що зазіхають на нормальну діяльність органів суду, дізнання, досудового слідства, а також органів, що виконують покарання, у частині вчинення ними опису, арешту й конфіскації майна, можна відзначити, що законодавство періоду Київської Русі не було "багатим" відповідними нормами.

У період XIV-XVII ст.ст. на землях України, які входили до складу Литви та Польщі, а із 1569 р. – Речі Посполитої, діяли Литовські Статути (1529, 1566 та 1588 рр.), Магдебурзьке право (зокрема, Саксонське Зерцяло), польський законодавчий акт "Порядок", а також багато власне українських звичаєвих норм, у яких, однак, не містилися норми, які хоча б побічно стосувалися кримінально-правової охорони порядку поведження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації.

Із приєднанням України до Росії (1654 р.) на її території почали діяти російські законодавчі акти, одним з найбільших та систематизованих з яких було "Соборне Уложення 1649" р. У XVIII ст. в Україні також діяли різні російські правові акти. Так, При Петрі I в 1716 р. був прийнятий Військовий статут, який частково діяв і на території України.

Військовий статут, за визначенням Н.М. Помогалової, представляв собою військово-кримінальний кодекс без загальної частини, він не скасовував Соборне Укладення, а діяв паралельно з ним. У цьому документі передбачалася відповідальність за утаювання майна, взятого на збереження, що відносилось до різновиду майнових злочинів [1, 13]. На нашу думку, дана правова норма може побічно розглядатися як перша спроба кримінально-правової охорони спеціального чи особливого режиму майна, а саме майна, взятого на збереження.

Найважливішим кримінально-правовим актом Російської імперії XIX ст. було Уложення «Про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., яке неодноразово змінювалося, діючи в редакції 1857, 1866 та 1885 рр. Цей нормативно-правовий акт у повному обсязі діяв і на території України, і в ньому вперше з'являється стаття, яка передбачає відповідальність за розтрату заарештованого майна. Так, у главі IV «Про привласнення та утаювання чужої власності» розділу XII «Про злочини та проступки проти власності приватних осіб» Уложення «Про покарання кримінальні та виправні» встановлювалась кримінальна відповідальність за привласнення та розтрату чужого рухомого майна, у тому числі заарештованого майна (ст.1681 та 1682 Уложення).

В інших же відомих джерелах російського кримінального права подібних норм встановлено не було. Тільки на початку XX сторіччя, коли в кримінальному праві починає складатися система кримінально-правових норм, спрямованих на забезпечення правильної діяльності органів, що відправляють правосуддя, закладаються принципи захисту законних інтересів будь-яких учасників судочинства, а також атрибути, що сприяють встановленню істини в процесі, створюються передумови для появи кримінально-правових норм, аналогічних тим, які містяться в ст.388 КК України.

Що ж стосується радянського періоду розвитку вітчизняного кримінального законодавства, то аналіз історичних джерел свідчить, що на території України в період українського державотворення 1917-1919 років широко застосовувалися норми кримінального законодавства Російської імперії, але не повністю, а лише та його частина, яка не була змінена або скасована українською владою і не суперечила демократичним правовим принципам.

Пізніше ж характерною особливістю радянського періоду розвитку кримінального законодавства стало скасування правових актів попередніх урядів та їх заміна власними документами, прийнятими на підставі класовості та революційної правосвідомості. Перше законодавство післяреволюційного періоду характеризувалося тим, що не завжди дотримувалися правові гарантії безпеки, дотримання честі й достоїнства його суб'єктів. Судді керувалися революційною правосвідомістю; при відправленні правосуддя до уваги приймалися питання соціального походження, виховання, освіти, професії учасника судочинства. Нерідко обвинувальні вирокі виносилися під час відсутності належних доказів тільки через дворянське походження підсудного.

Першим систематизованим нормативним актом, який містив кримінально-правові норми в Україні за радянських часів, був, затверджений постановою ВУЦВК від 23 серпня 1922 року,

Кримінальний кодекс УРСР, в основу якого з метою забезпечення єдності кримінального законодавства радянських республік було покладено КК РРФСР 1922 року. Цей документ повністю дублював КК РРФСР 1922 року, що безперечно підтверджує тезу В.К. Грищука про те, що «процес створення в Україні нового права був однозначно підпорядкований правотворчій і правозастосувальній практиці РРФСР» [2, 17]. У КК УРСР 1922 року не було самостійної глави про злочини проти правосуддя, та норми про такі злочини містилися в різних главах. Так, ст.185 із глави 6 "Майнові злочини" встановлювала відповідальність приватних осіб за привласнення, тобто самовільне удержання з корисливою метою, а також розтрату майна, що було ввірено для певної мети, які каралися примусовими роботами або позбавленням волі на строк до 6 місяців [3, 383].

Ухвалений постановою ВУЦВК від 8 червня 1927 року Кримінальний кодекс УРСР, відтворюючи основні риси попереднього КК, містив більш досконалі формулювання, що було зумовлено врахуванням під час законотворчої роботи напрацювань кримінально-правової доктрини і здобутків правозастосовної практики, але також не мав спеціальної глави про злочини проти правосуддя. І також глава VII "Майнові злочини" включала в себе ст.177, що передбачала покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 6 місяців або виправно-трудова роботи на той самий строк за привласнення, тобто удержання з корисливою метою чужого майна, доручене для певної мети, або розтрату цього майна [4, 55]. Крім того, з метою посилення відповідальності за незаконні дії щодо майна, яке передавалося на зберігання уповноваженими органами, Законом УРСР від 18 жовтня 1928 року Кримінальний кодекс УРСР 1927 року було доповнено спеціальною нормою (ст.177-1), згідно з якою «розтрата або привласнення майна, переданого на зберігання уповноваженим на те органом влади», – каралися позбавленням волі на строк до одного року або виправно-трудовами роботами на той самий строк. Тобто, ми вважаємо, що саме ця стаття може бути прообразом нинішньої статті 388 КК України 2001 року, і саме за цією статтею притягувались до кримінальної відповідальності винні особи, яким передавалося під схоронність майно, на яке було накладено арешт, або яке було описано чи підлягало конфіскації, тому що такі дії щодо майна як «арешт, опис, конфіскація», можуть робити тільки уповноважені на те органи (суд, прокуратура, органи слідства тощо).

На думку Ю.І. Кулешова, основна проблема кримінально-правового захисту інтересів правосуддя в цей період державного розвитку полягала в тому, що в даній сфері, як ні в якій іншій, виявилася подвійність (якщо не сказати лицемірність) радянської влади: показне проголошення та відстоювання принципів законності в діяльності правоохоронних органів, з одного боку, і попрання цієї законності на практиці – з іншого [5, 21].

Ідея виділення злочинів проти правосуддя в єдину главу кримінального закону виникла в проекті КК СРСР 1946 р. Сприйняв цю ідею Кримінальний кодекс УРСР від 28 грудня 1960 р. (набрав чинності з 1961 р.), прийнятий на підставі загальносоюзних "Основ кримінального законодавства СРСР та Союзних Республік 1958 р., об'єднавши в самостійну главу правові норми, що передбачали відповідальність за зазіхання на інтереси правосуддя. Дана глава спочатку включала 15 статей про злочини проти правосуддя, що розумілися не у вузькому значенні як діяння проти діяльності судів по вирішенню кримінальних і цивільних справ, а широкому значенні розуміння правосуддя. Це дозволило звести до єдиного об'єкта кримінально-правової охорони діяльність судів, органів прокуратури, слідства, дізнання, виправно-трудова установ, організацій і окремих осіб у сфері встановлення істини по справі, обґрунтованого ухвалення судового рішення та його виконання. Дані норми не були застиглою догмою, і протягом сорокарічної дії КК УРСР 1960 р. видозмінювалися й удосконалювалися, одержавши подальший розвиток у КК України 2001 р.

Утаювання майна, що підлягає конфіскації, або утаювання чи розтрата майна, на яке накладено арешт або яке описано, уперше як самостійні злочини проти правосуддя були передбачені ч.1 і ч.2 ст.182 КК УРСР 1960 р. на відміну від КК УРСР 1922 та 1927 рр., де такого роду діяння розглядалися як майнові злочини.

На відміну від попередніх кримінальних кодексів, ст.182 КК УРСР 1960 р. мала ряд істотних відмінностей: з одного боку, вона містилась у главі «Злочини проти правосуддя», а не в главі «Майнові злочини» як це було раніше, з іншого, межі кримінальної відповідальності були звужені в частині заміни словосполучення "майно, доручене для певної мети" на більш

конкретне – "на яке накладено арешт або яке описано". Крім того, спостерігається відмова законодавця від терміна "удержання" і заміна його на терміни – "утаювання або розтрата" та встановлення відповідальності за утаювання майна, що підлягало конфіскації. Тобто, саме в цьому кодексі встановлюється кримінально-правова охорона особливого режиму майна – майна, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації, і саме цим пояснюється той факт, що дана стаття міститься не в главі «Злочини проти власності», а в главі «Злочини проти правосуддя».

У наступні роки норми із глави про злочини проти правосуддя неодноразово піддавалися змінам. В основному зміни й доповнення стосувалися необхідності забезпечити належний захист осіб, що безпосередньо відправляють правосуддя. Ця мета досягалася шляхом доповнення раніше існуючих статей новими складами, розширення в ряді випадків меж відповідальності та її диференціації, конкретизації формулювань складів і їхніх кваліфікуючих ознак, введенням додаткових кваліфікуючих ознак. Крім того, на нормах розглянутої глави відобразились й зміни в соціально-економічних, ідеологічних і політичних суспільних відносинах, що відбулися в колишньому СРСР.

Так, з отриманням незалежності України розпочався і новий етап у розвитку вітчизняного кримінального законодавства. Наступна реформа законодавства, реалізація принципу поділу влади, закріпили необхідність забезпечення самостійності та непорушності судової влади, зажадали застосування і спеціальних кримінально-правових засобів захисту представників судової влади, що здійснювали правосуддя.

Наступний Модельний кримінальний кодекс країн СНД містив самостійну главу 34 про відповідальність за злочини проти правосуддя. До цієї глави були включені норми, відомі законодавству більшості колишніх республік радянської держави. Серед них була й аналогічна статті 182 КК УРСР, ст.331 КК, що передбачала відповідальність за розтрата, відчуження або приховання майна, підданого опису або арешту, або приховання або присвоєння майна, що підлягає конфіскації.

Кримінальний кодекс України 1960 року діяв аж до 1 вересня 2001 року, тобто до набрання чинності нинішнім КК України. Ст.388 прийнятого 5 квітня 2001 року КК України передбачила кримінальну відповідальність за приховування майна, що підлягає конфіскації або на яке накладено арешт чи яке описано. Безпосереднім об'єктом цього злочину, віднесеного законодавцем до посягань на правосуддя, були підстави визнавати встановлений порядок виконання вироків у частині конфіскації майна або інших правових рішень щодо забезпечення відповідного правового режиму майна, що підлягає конфіскації або на яке накладено арешт чи яке описано. Об'єктивна ж сторона розглядуваного злочину полягала в приховуванні зазначеного майна.

На підставі Закону України № 2456-IV від 03 березня 2005 р. „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України”, ст.388 КК України було змінено і викладено в новій редакції. Так, залишаючи незмінним об'єкт цього злочину, законодавець суттєво змінив описання об'єктивної сторони даного злочину.

Таким чином, провівши дослідження генези кримінального законодавства України щодо встановленого в ст.388 КК України порядку поводження з майном, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації, можемо зазначити наступне:

1. Законодавство про злочини, що передбачають кримінальну відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано чи підлягає конфіскації концептуально сформувалося в КК УРСР 1922 року, а остаточно – у Кримінальному кодексі 1960 року, який містив ст.182, що встановлювала відповідальність за утаювання майна, що підлягало конфіскації, або утаювання чи розтрата майна, на яке було накладено арешт або яке було описано.
2. Проведений аналіз розвитку вітчизняного кримінального законодавства дозволяє виділити п'ять основних етапів розвитку кримінально-правової норми, яка на даний час передбачає кримінальну відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, або яке описано чи підлягає конфіскації. Так, до набрання чинності КК України 2001 року вітчизняне кримінальне законодавство нараховувало чотири статті, які були

безпосередніми прототипами досліджуваної ст.388 КК України. Такими є: 1) ст.185 КК УРСР 1922 р., що встановлювала відповідальність приватних осіб за привласнення, тобто самовільне удержання з корисливою метою, а також розтрату майна, дорученого для певної мети; 2) ст.177 КК УРСР 1927 р., що передбачала кримінальне покарання за привласнення, тобто удержання з корисливою метою чужого майна, дорученого для певної мети, або розтрату такого майна; 3) ст.177-1 КК УРСР 1927 р., що встановлювала кримінальну відповідальність за розтрату або привласнення майна, переданого на зберігання уповноваженим на те органом влади; 4) ст.182 КК УРСР 1960 р. "Утаювання майна, що підлягає конфіскації, або утаювання чи розтрата майна, на яке накладено арешт або яке описано". І нарешті, остаточна редакція ст.388 КК України «Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано чи підлягає конфіскації», діє на підставі Закону України від 03 березня 2005 р. № 2456-IV „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України”. Даний закон був зумовлений необхідністю кримінально-правової охорони діяльності уповноважених органів у частині здійснення ними опису, арешту і конфіскації майна та направлений на посилення кримінальної відповідальності осіб у виконавчому провадженні і на усунення існуючих у цій сфері прогалин.

3. Вперше відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано чи підлягає конфіскації, як за злочини проти правосуддя була передбачена в ст.182 КК УРСР 1960 р. Раніше такі діяння в радянському законодавстві розглядалися винятково як майнові злочини.
4. В остаточній редакції ст.388 КК України, залишаючи незмінним об'єкт цього злочину, законодавець суттєво змінив описання об'єктивної сторони злочину, яка тепер може полягати не лише в приховуванні відповідного майна, а й в його розтраті, відчуженні, підміні, пошкодженні, знищенні або інших незаконних діях з ним, а також у порушенні обмеження права користуватися таким майном. Крім того, різновидом діяння, передбаченого частиною 1 ст.388 КК, вважається здійснення представником банківської або іншої фінансової установи будь-яких банківських операцій з коштами (вкладами), на які накладено арешт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Помогалова Н.Н. Ответственность за преступления против собственности по Уложению о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве» / Н.Н. Помогалова. – М., 2003. – 25 с.
2. Грищук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В.К. Грищук. – Львів: «Світ», 1992. – 165 с.
3. Уголовный кодекс советских республик. Текст и постатейный комментарий под ред. С. Канарского. – 2-е изд. – К.: Гос. изд-во Украины, 1925. – 506 с.
4. Кримінальний кодекс Української РСР. Офіційний текст із змінами на 1 вересня 1958 р. та з додатками постатейно-систематизованих матеріалів. – К.: Держ. Вид-во політ. літ., 1958. – 162 с.
5. Кулешов Ю.И. Преступления против правосудия: проблемы теории, законотворчества и правоприменения: автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право та криминологія; уголовно-исполнительное право» / Ю.И. Кулешов. – Владивосток, 2007. – 54 с.